

GBAYERA

GBAYA, GBAYA, GBAYA

Language family: Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Northwest.

Language codes:

ISO 639-1 -

ISO 639-2 / 5 gba

ISO 639-3 -

Glottolog: gbay1279.

Beste izen batzuk (autoglotonimoa: gbaya-manza-ngbaka multzoa):

bozom alt gbaya-bozoum [GBQ].

bozom dial gbaya-bozoum [GBK].

gbaya [KRS] hizk. Sudan; baita AEE ere.

gbaya alt gbaya, northwest [GYA].

gbaya de boda alt gbaya of boda dial bokoto [BDT].

gbaya de bosangoa alt gbaya-bossangoa [GBP].

gbaya de bouar alt gbaya kara dial gbaya, northwest [GYA].

gbaya de bozoum alt gbaya-bozoum [GBQ].

gbaya kara dial gbaya, northwest [GYA].

gbaya nord-ouest alt gbaya, northwest [GYA].

gbaya of boda dial bokoto [BDT].

gbaya of borro alt gbaya-bossangoa [GBP].

gbaya of bossangoa alt gbaya-bossangoa [GBP].

gbaya sud-ouest alt gbaya, southwest [MDO].

gbaya, northwest [GYA] hizk. AEE; baita Kamerun, Kongo, Nigeria ere.

gbaya, southwest [MDO] hizk. AEE; baita Kamerun eta Kongo ere.

gbaya-borro alt gbaya-bossangoa [GBP].

gbaya-bossangoa [hizk, AEE.

gbaya-bozoum [CBQ] hizk, AEE.

gbaya -dara dial gbaya [KRS].

gbaya-gboko dial gbaya [KRS]

gbaya-mbodomo alt mbodomo dial gbaya, southwest [MDO].

gbaya-ndogo dial gbaya [KRS].

gbaya-ngbongbo dial gbaya [KRS].

gbayi [GYG] AEE.

gbea alt gbaya-bossangoa [GBP].
gbea alt gbeya dial gbaya, northwest [GYA].
gbeya dial gbaya, northwest [GYA].

AFRIKA ERDIKO ERREPUBLIKA

gbaya, northwest (gbaya nord-ouest, gbaya) [GYA] 200.000 hiztun (1996), herrialde guztietako populazio osoa 267.000-282.000 edo gehiago. Bouar, Baboua, Bocaranga, Paoua subprefekturak. Hhalaber mintzatua Kamerun, Kongo eta Nigerian ere. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Northwest. Dialektoak: gbaya kara (gbaya de bouar, boar), bodoe, lai (lay), yaáyuwee (yaiwe, kalla). Sangoa darabilte lingua franca; lehen maila, hiztegia, gramatika.

gbaya, southwest (gbaya sud-ouest) [MDO] 164.000 hiztun (1996), herrialde guztietako populazio osoa 177.000. Berberati, Carnot, Gamboula, Nola subprefekturak. Orobat mintzatua Kamerun, eta Kongon ere. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Northwest. Dialektoak: biyanda (bianda), buli (boli), mbondomo (mbodomo), bokare (bokari), mboundja (mbunza), bosoko (bossouka, mbusuku), toongo, yangele, mbakolo (yasua), budamono, mbombeleng. Sangoa darabilte lingua franca.

gbaya-bossangoa (gbaya of bossangoa, gbaya de bosangoa, gbea, gbeya, gbaya of borro, gbaya-borro) [GBP] 176.000 hiztun (1996). Bossangoa, Batangafo (Gbabana) subprefekturak. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Central. Dialektoak: gbabana, bossangoa. Baliteke inherenteki ulergarria izatea gbaya-bosoum edo sumarekin. Hiztunek sangoa darabilte lingua franca, baina emakumezkoek gaitasun eskasagoa daukate hirietatik at.

gbaya-bozoum (gbaya de bozoum, bozom) [GBQ] 32.500 hiztun (1996). Bozoum subprefektura. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Central. Dialektoak: diabe, boyali, bozom. Baliteke inherenteki ulergarria izatea gbaya-bossangoarekin. Sangoa darabilte lingua franca.

KAMERUN

gbaya, northwest (baya) [GYA] 65.000-80.000 edo gehiago hiztun (1980). Aakabanatuta eremu zabal batean Mayo Rey Dibisioa (hego Touboro), Ipar Probintzia; Mbere Dibisioa ((Meiganga Azpidibisioa), Djerem Dibisioa (Ngaoundal eta Tibati azpidibisioak), Faro eta Deo Dibisioa (Tignere Azpidibisioa), Adamawa Probintzia; Lom eta Djerem Dibisioa (Garoua Boulay, Betare-Oya eta Bertoua azpidibisioak, Kadey Dibisioa (Kette Azpidibisioa), Bpoumba eta Ngoko Dibisioa (Gari-Gombo Azpidibisioa), Ekialdeko Probintzia. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Northwest. Dialektoak: banginda, mbai, gaymona, lai (lay), lombu, mbere, mombe, yaáyuwee (yaiwe, kalla). Lehen maila; hiztegia, gramatika. Ikus sarrera nagusia AEEEn.

gbaya, southwest [MDO] 13.000-18.000 hiztun, barne eginik 5.000-8.000 dooka, 8.000-10.000 mbodomo (1998, R. Hedinger); yangamo-garga-saralia azpidialektoak dauka populazio hedatuena. Ngoura Distritua, Bétaré-Oya Azpidibisioa, Lom eta Djerem Dibisioa, Ekialdeko Probintzia. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya-Manza-Ngbaka, Southwest. Dialektoak: dooka, mbodomo (gbaya-mbodomo, bodomo). Mbodomoak yangamo-garga-saralia eta petit-belo-doumba azpidialektoak ditu; inherenteki elkar ulergarriak dira. Azoketan fulfulde zerbait erabiltzen dute. Mintzo erraztasuna handiagoa da fulaniar herri gehiago dagoen lekuetan: yangamoak fulani herriaren % 30 dauka. Frantsesa erabilzen du 2. hizkuntza bezala populazio nahikoa txiki batek, batez ere eskolatuak izan diren gizonezkoek; erabilera biziko hizkuntza. Ikus sarrera nagusia AEEEn.

KONGO

gbaya, northwest (baya) [GYA] 2.000 hiztun (1993, Johnstone). Sanga Eskualdea, eremu batzuk sakabanatuak Kamerunen mugan. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya, Gbaya. Ikus sarrera nagusia AEEEn.

NIGERIA

gbaya, northwest (baya) [GYA] Oso hiztun gutxi. Taraba Estatua, Bali LGA. Niger-Congo, Atlantic-Congo, Volta-Congo, North, Adamawa-Ubangi, Ubangi, Gbaya, Gbaya. Dialektoa: gbeya (gbea). Ikus sarrera nagusia AEEEn.

SUDAN

gbaya (kresh, kreish, kreich, kredj, kparla, kpala, kpara) [KRS] 16.000 hiztun (1987, SIL); beste 4 bat milak mintzatzen dute gbaya 2. hizkuntza bezala; bi herrialdeetako populazio osoa 16.000 edo gehiago. Sudan hegoaldea, Bahr el Ghazal probintziaren mendebaldea. At Kuru, Deim Zubeir, Raga, Angbanga, Kata, Menangba, Boro, Kafia Kingi. Fr. Santandreak dio dongotarrak Hegoaldeko Dar Fur Probintziaren Hobbinya Distrituan daudela. Komunitateak Wau eta Khartoumen; jende asko Raga eta Boron; errefuxiatu gutxi batzuk asentatuta AEEEn eta beste hainbat lekutan. Halaber mintzatua AEEEn. Nilo-Saharan, Central Sudanic, West, Kresh. Dialektoak: naka (kresh-boro), gbaya-ndogo (kresh-ndogo), gbaya-ngbongbo (kresh-hofra), gbaya-gboko, orlo (woro), gbaya-dara, dongo. 8 tribu eta dialekto; gbaya-ndongo da prestigioduna eta guztiek ulertua; naka da hedatuena eta baita ongi ulertua ere; gizonetakoak eta eskolara joan direnek sudandar arabiera mintzatzen dute 2. hizkuntza bezala beren ohiko gaietarako; ez dute onartzen arabiera estandarra, salbu eskolara joan diren gutxi batzuek; 'gbaya' da hiztunen izen berezkoa; gbaya hizkuntzena ezberdina niger-kongo familian. SVO, preposizioak, genitiboak eta artikulak, adjektiboak aurrean, numeralak normalean aurrean, erlatiboak ondoren, CV, V, CCV, (CVC arraroa), 5 tonu.

Hizkuntza / lengua: gbayera / gbaya / gbaya / gbaya.

Hiztunak / hablantes (1997): 282.000 edo gehiago (Ethnologue).

Herrialdea / país: Afrika Erdiko Errepublika, Kamerun.

<p>HISTORIA. Gbaya bodoe herria, zeinen dialektoaz tratatzen baitu liburu honek, 5.000 biztanlekoa da, oso independentea, 40ren bat herritan banatua eta</p>	<p>HISTORIA. Los gbaya bodoe, cuyo dialecto estudia este libro, forman un pueblo de 5.000 almas muy independiente, repartido en una cuarentena de pueblos, que</p>
---	---

Bingueko komuna, Merebodoe eta Koe herriak osatzen ditu. Babuan kokatutako amerikar protestante baptisten eragin erlijiosoak izan ditu herriak. Ehiza eta uzta-bilketatik bizi dira, buztinezko txarroak egiten dituzte eta burdinazko tresnak ekoizten. Ez dute erritu kulturalik. Zahar baten aginte morala dute aintzakotzat eta “nagusien” kontseiluak ere ontzat ematen dituzte, hots, taldeko gizonezko eta emakumezko adinekoen kontseiluak.

Gizarte antolamendua patrilerrokoa da (haurra bere aitaren leinuari dagokio) eta birilerrokoa (emaztea bere senarraren ondoan jartzen da bizitzen eta senarra, aldi berean, bere aitaren ondoan bizi da). Emazte bakoitzak senarrak egindako bere etxea du, bikotearen etxea. Gizonezko ezkonduak ez dute beren etxerik eta poligamiaren kasuan, senarrak bere emakumeen etxeetan jarduten du. Ezkontzak exogamikoa izan behar du, hots, bikotea ezin da aukeratu ez bere leinuan ezta amarenean ere. Gbaiera bodea hizkuntza tradizioz oral da eta ez du idazkera sistemarik garatu. Liburu honetan erabilitako sistema hizkuntzaren azterketa fonologikoan oinarritzen da, “beharrezko” hots guztiak erabiliz.

“Gbaya-manza-ngbaka” deitu familiaren egitura hurrengoa da:

constituyen la comuna rural de Bingue, Mere-bodoe-toro y Koe. Han recibido las influencias religiosas de los protestantes baptistas americanos, instalados en Babua. Viven de la caza y recolección, fabrican vasijas de barro y producen objetos de hierro. Carecen de ritos culturales. Reconocen la autoridad moral de un anciano y toman en consideración los consejos de “los mayores”, hombres y mujeres adultos del grupo.

La organización social es patrilineal, es decir, el niño pertenece al linaje de su padre, y virilocal, es decir, la esposa se pone a vivir en casa de su esposo que al mismo tiempo vive cerca de su padre. Cada mujer posee su casa construida por su marido, que es la casa de la pareja. Los hombres casados no poseen casa personal y en caso de poligamia, el esposo ejerce en las casas de cada una de sus mujeres. El matrimonio debe ser exogámico, es decir, no se puede elegir el cónyuge en su propio linaje ni en el de su madre. Respetando esto, la elección es libre.

La lengua gbaya bodoe es de tradición oral, que no ha desarrollado nunca un sistema de escritura. El sistema adoptado en este libro se basa en su análisis fonológico que permite utilizar todos los sonidos “útiles”.

<p>a) Erdialdea: bokoto, gbaya-bossangoa, gbaya-bozoum, gbanu. b) Ekialdea: ali, bofi, bonjo, manza, ngbaka gbaya, ngbaka manza. c) Northwest gbaya d) Hego-mendebaldea: bangandu, southwest gbaya e) Suma</p> <p>Hala ere, aldaera hauetako asko elkar ulergarriak izan daitezke, hala nola ngbaka, ngbaka manza eta manza. Ethnologuek dioenez suma, bossangoa eta bozouma elkar ulergarriak lirateke eta baita bokotoa eta northwesta ere. Hau egia bada, goiko hiru adarrek dialekto kate bat bakararra osatuko lukete. Halaber iradokitzen du bangandu ez izatea gbaya hizkuntza, ngbaka baizik.</p> <p>HIZKUNTZA. Ezaugarri nagusiak.</p> <p>Fonetika. 29 kontsonante ditu eta 6 bokal oral eta 4 sudurkari.</p> <p>Morfosintaxia. A) Aditzak ez du denbora kontuan hartzen, hau da, ez du oraindirik, ez iraganik ezta etorkizunik ere. B) Plurala seinalatzea ez du beharrezkoa, izen oro singularra nahiz plurala izan daiteke.</p> <p>Idazkera. Latindar alfabetoa.</p>	<p>La estructura de la familia llamada “gbaya-manza-ngbaka” es la siguiente:</p> <p>a) Central: bokoto, gbaya-bossangoa, gbaya-bozoum, gbanu. b) Este: ali, bofi, bonjo, manza, ngbaka gbaya, ngbaka manza. c) Northwest gbaya d) Southwest: bangandu, southwest gbaya e) Suma</p> <p>Sin embargo, muchas de estas variedades pueden ser mutuamente comprensibles, como ngbaka, ngbaka manza, y manza. Etnologue informa que suma, bossangoa y bozoum ser mutuamente comprensibles así como bokoto y northwest. De ser esto cierto, tres ramas de arriba formarían una sola cadena de dialectos. También sugiere que bangandu puede que no sea lengua gbaya, sino ngbaka.</p> <p>LENGUA. Principales características.</p> <p>Fonética. Posee 29 consonantes y 6 vocales orales y 4 nasales.</p> <p>Morfosintaxis. A) El verbo no toma en cuenta el tiempo, es decir, no posee las formas de presente, pasado y futuro. Se estructura sobre 2 ejes, un eje aspectual y otro modal. B) La indicación del plural no es necesaria, todo nombre empleado solo puede ser singular o plural.</p> <p>Escritura. Alfabeto latino.</p>
--	---

GRAMATIKAK, METODOAK, ESKULIBURUAK

PARLONS GBAYA, Paulette Roulon-Doko, Editions L'Harmattan, gramatika eta hiztegia, 21x13,5, 267 or., Paris, **1997**.

Parlons gbaya liburuaren sinopsia:

Le gbaya est une langue oubanguienne parlée par plus de 500.000 personnes en République Centrafricaine et à l'est du Cameroun où il est d'ailleurs utilisé par la radio locale. Langue à faible morphologie, il possède un système verbal fondé exclusivement sur l'aspect et le mode, ce qui est assez dépaysant pour le lecteur français habitué à un système verbal exprimant principalement le temps. La partie linguiste est illustrée par 380 phrases d'exemples.

La partie culturelle tente de cerner les principaux aspects de la vie de cette société de chasseurs-cueilleurs-cultivateurs qui vivent dans une savane très verte, s'attachant aussi bien à la vie matérielle qu'à la vie culturelle.

Un conte présenté en double traduction permet au lecteur de faire le bilan de ses acquisitions et lui offre la possibilité de lire directement le gbaya.

Enfin un lexique de plus de 1.000 items récapitule tous les termes présentés tout au long du livre.